

IV. CIVILINĖ TEISĖ IR PROCESAS

EKSPERTIZĖ IR SPECIALISTO DALYVAVIMAS NAGRINĖJANT CIVILINES BYLAS

Doktorantas Rolandas Krikščiūnas

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 28
Elektroninis paštas rolandkr@ltu.lt

Pateikta 2002 m. birželio 12 d.

Parengta spausdinti 2002 m. rugsėjo 12 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros vedėjas dr. Virgilijus Valančius ir šio fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas dr. Alvydas Barkauskas

S a n t r a u k a

Straipsnyje, remiantis teismo eksperto, specialiųjų žinių ir kompetencijos sampratomis, aptariama specialisto dalyvavimo civiliniame procese problema. Nagrinėjamas eksperto ir specialisto tikslingumo bei reikalingumo civiliniame procese klausimas. Analizuojami tiek Vakarų, tiek Rytų valstybių problemos sprendimo būdai. Pateikiama nuomonė, jog tikslinga atskirti eksperto ir specialisto funkcijas. Į civilinį procesą siūloma įdiegti specialisto figūrą. Pateikiami trumpi samprotavimai apie eksperto ir specialisto funkcijų atskyrimą nagrinėjant civilines bylas.

Galiojanti civilinio proceso teisė numato vieną specialiųjų žinių taikymo formą – teismo ekspertizę. Kitaip nei Baudžiamojo proceso civilinio proceso kodeksas, ji nemini specialisto, kaip galimo proceso dalyvio, ir nereglamentuoja jo dalyvavimo, kaip vienos iš specialiųjų žinių taikymo formų. Kita vertus, klausimas apie teismo ekspertizės ir kitų specialiųjų žinių taikymo formų santykį ir civiliniame procese nėra teorinis. Lietuvos apylinkių ir apygardų teismų teisėjų anketavimas parodė, kad iš 137 apklaustų teisėjų 77 proc. apygardos teismų ir 61 proc. apylinkės teismų teisėjų mano, kad nagrinėjant civilines bylas specialistas–konsultantas yra reikalingas. Manome, kad būtų tikslinga plačiau aptarti klausimą apie teismo ekspertizės ir kitų specialiųjų žinių taikymo formų santykį civiliniame procese.

Procesiniu požiūriu svarbiausiu klausimu laikomas atskyrimas ir reglamentavimas tokių specialiųjų žinių taikymo formų kaip ekspertizė ir specialisto dalyvavimas. P. Telnovas, [1, p. 68–71] M. Treušnikovas, [2, p. 253–258] V. Jarkovas, [3, p. 15–27] savo darbuose kelia specialisto vietos civilinėje teisenoje idėją.

Civilinio proceso teisės doktrinoje būtinybė reglamentuoti specialisto dalyvavimą pripažįstama seniai, nors specialiųjų tyrimų nėra pakankamai daug [4, 5]. Galima pasakyti, kad daugelyje Vakarų Europos valstybių, pavyzdžiui, Prancūzijoje [6], Italijoje [7], civilinio proceso kodeksuose tradiciškai reglamentuojama ne tik ekspertizė, bet ir specialisto dalyvavimas.

Teismo ekspertizės ir specialisto dalyvavimo atskyrimo problema daugiausia buvo nagrinėjama baudžiamojo proceso doktrinoje. Tai akivaizdu atsižvelgiant į teisinius reguliavimo ypatumus: baudžiamojo proceso normos numato gana plačias galimybes specialistui dalyvavauti apžiūrint įvykio vietą, asmenį, atliekant tardymo eksperimentą, gaunant pavyzdžius lyginamajam tyrimui atlikti, apklausiant nepilnametį liudytoją ir kituose procesiniuose

veiksmuose.

Nurodytos specialiųjų žinių taikymo formos gana aktualios tiek praktiniais tikslais, tiek tolesniam teisiniam reguliavimui pagrįsti. Tai taip pat svarbu todėl, kad specialisto dalyvavimo tikslai ir esmė – supriešinant ekspertizei – skirtingu laiku skirtingose šalyse buvo ir yra suprantama skirtingai, neretai net prieštaringai.

I. Petruchinas, nesutikdamas su ekspertizės ir specialisto dalyvavimo sutapatimu, tvirtino, kad specialisto ir eksperto funkcijos iš dalies sutampa [8, p. 64–66]. Šiuolaikinėje Prancūzijos civilinėje teisenoje specialisto konsultacijos vadinamos „miniekspertize“ [9, p. 42], tuo tarpu įstatymų leidėjas vartoja terminą *paprasta konsultacija*, kurios teismas gali imtis tais atvejais, kai atsakymas į grynai techninius klausimus nereikalauja papildomo tyrimo (art. 256 du NCPC¹).

Rusijos civilinės teisenos doktrinoje (G. Davtanian [10, p. 23], T. Sachnova [11, p. 19–27]) eksperto ir specialisto funkcijas bandyta atskirti dažniausiai pagal specialiųjų žinių taikymo būdą; ekspertizės metu atliekamas medžiagų ir kitų objektų tyrimas, o specialistas teismui teikia tik techninę pagalbą šiam atliekant įvairius procesinius veiksmus.

Šios bendros tezės neišsprendžia daugelio klausimų, susijusių su specialisto dalyvavimu. Pagrindiniai iš jų lieka specialisto veiklos teisinės reikšmės nustatymas ir procesinis jo statuso reglamentavimas.

Pateiksime labiausiai paplitusius požiūrius, kurie, mūsų manymu, gali būti aktualūs ir šiandien.

A. Šliachovas pateikia specialisto konsultanto koncepciją: specialistas nėra ekspertas, bet turi teisę teikti išvadą kaip teismo konsultantas. Specialistai atlieka dvi funkcijas:

- a) sprendžia konkrečius klausimus nustatydami konkrečias aplinkybes (neatlikdami tyrimo);
- b) pateikia mokslinius teiginius, bandymus, informacinius duomenis taikydami specialias žinias tiek iš teorijos, tiek iš praktikos.

Specialistai konsultantai gali teikti atliktų ekspertizių mokslinį įvertinimą, nurodyti jų atlikimo trūkumus, įvardyti nepanaudotas galimybes [12, p. 49–52]. Kita vertus, tokios specialisto veiklos įrodomosios reikšmės klausimas nebuvo sprendžiamas.

Specialistas – savarankiškas proceso dalyvis (tai patvirtino P. Pošiūnas [13, p. 5–10]), dalyvaujantis procesiniame veiksmuose. Tokia padėtis apibrėžta įstatyme, kuriame sakoma, kad įstatyme numatytais atvejais tardytojas, atlikdamas tardymo veiksmus, gali pasikviesti dalyvauti specialistą, kuris nėra suinteresuotas bylos baigtimi. Įstatyme nustatytais atvejais ir į teismą gali būti pakviestas specialistas, dalyvaujantis bylą nagrinėjant teisme.

Pagrindinis eksperto ir specialisto skirtumas pasireiškia per funkcijas. Šiuolaikinėje baudžiamojoje–procesinėje teisės doktrinoje visuotinai pripažįstami tokie požiūriai: specialistas dalyvauja tardymo veiksmuose tam, kad padėtų tardytojui, kvotėjui ar teisėjui savo specialiosiomis žiniomis ir įgūdžiais rasti, įtvirtinti ir paimti įrodymus; jis taip pat atkreipia tardytojo, kvotėjo ar teisėjo dėmesį į aplinkybes, susijusias su įrodymų surinkimu, įtvirtinimu ir paėmimu, bei teikia paaiškinimus arba išvadą specialiais klausimais.²

Mūsų nuomone, savarankiška specialisto padėtis civilinėje teisenoje neturi kelti abejonių. Visų pirma tai lemia bendri teisinės formos reikalavimai, pagal kuriuos kiekvienas subjektas dalyvauja procese tam, kad įgyvendintų savo įstatymuose apibrėžtus uždavinius, ir skirtingų subjektų funkcijos, remiantis bendra taisykle, susimaišyti negali.

Specialistą pripažinus proceso subjektu, jo statusas turėtų būti reglamentuojamas Civilinio proceso kodekse nustatant jo procesines teises ir pareigas. Specialisto procesinio statuso savarankiškumas nereiškia, kad prireikus teismo (teisėjo) nutartimi ekspertizės nebūna galima skirti atlikti asmenį, kaip specialistą anksčiau dalyvavusį procesiniuose veiksmuose. Pavyzdžiui, byloje dėl asmens pripažinimo neveiksnio psichiatras gali dalyvauti kaip specialistas (Civilinio proceso kodekso 285 str. 2 d.). Tai netrukdo teismui (savo nuožiūra)

¹ Prancūzijoje prie galiojančių teisės aktų priskiriamas tiek naujas Civilinio proceso kodeksas – *Nouveau Code de procedure civile*, įsigaliojęs 1976 m. sausio 1 d., tiek ir dauguma senojo 1806 m. kodekso – *Code de procedure civile (ancien)* – normų.

² Žr.: ten pat; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 25 str. 9 d.

skirti atlikti ekspertizę tam pačiam asmeniui. Kita vertus, ir specialisto, ir eksperto procesinės funkcijos šiuo atveju yra skirtingos.

Nuomonės, pareikštos baudžiamojo proceso literatūroje, apie tai, kad specialistas, kitaip nei ekspertas, nėra procesiškai savarankiškas, grindžiamos tuo, kad visą specialisto veiklą kontroliuoja tardytojas, kvotėjas arba teisėjas (baudžiamajame procese; civiliniame – teismas), kad specialistas yra tik tardytojo, kvotėjo, teisėjo (teismo) pagalbininkas ir kad jis „pakeičia pastarųjų nekompetenciją ne procesine, o mokslinė–technine prasme“ [14, p. 26]. Vargu ar tokius samprotavimus galima laikyti įtikinamais, ypač civilinės teisenos atžvilgiu. Visų subjektų procesinę veiklą kontroliuoja teismas. Tai yra civilinės–procesinės formos bruožas. Dėl to proceso subjektai nepraranda savo savarankiškumo. Pripažinti ar nepripažinti tam tikrą subjektą savarankišku proceso dalyviu, priklauso tik nuo to, ar procesiniuose įstatymuose numatytas jo dalyvavimas procese, ar reglamentuojamos jo procesinės teisės ir pareigos. Trumpai tariant, procese negali būti nesavarankiškų dalyvių, t. y. tokių, kurių statusas nėra apibrėžtas procesinėse normose. Tai prieštarauja civilinio proceso principams. Tiesa, kaip jau buvo minėta, galiojančiuose įstatymuose „nesavarankiškų“ dalyvių galima rasti, ir tai yra įstatymų spraga (psichiatras – Civilinio proceso kodekso 285 str., pedagogas – 194 str., naujo kodekso 194 str.).

Požiūris apie tai, kad specialistas visų pirma yra teismo pagalbininkas atliekant procesinius veiksmus, nereiškia, kad paneigiamas specialisto procesinis savarankiškumas. Kita vertus, teismas gali neprašyti specialisto pagalbos, jeigu turi pakankamai specialiųjų žinių (tam kad kvalifikuotai atliktų įrodymų, vietos apžiūrą ar paimtų pavyzdžius lyginamajam tyrimui atlikti ir pan.). Taip pasireiškia specialisto ir eksperto dalyvavimo procese skirtumas. Lygindami galime pastebėti, kad kai kuriose valstybėse ir šiandien įstatymuose leidžiama teismui derinti savo veiklą su eksperto funkcijomis. Pavyzdžiui, Austrijos ZPO (Civilinio proceso kodekse) 364 straipsnyje numatyta, kad teismas gali neskirti ekspertizės, jeigu teisėjai turi pakankamai specialiųjų žinių, ekspertizę skirti netikslinga ir ginčo šalys su tuo sutinka [15].

Skiriami netgi specialisto ir eksperto specialiųjų žinių taikymo būdai. Ekspertas atlieka specialųjį tyrimą, kurio turinys nėra įstatymu reglamentuojamas mokslinių žinių gavimo procesas, o specialistas dažniausiai dalyvauja teismui atliekant tam tikrus procesinius veiksmus. Ekspertinio tyrimo jis neatlieka, bet tai nereiškia, kad specialistas negali taikyti jokių specialiųjų metodų savo veikloje. Esant būtinybei jis turi teisę ir pareigą juos taikyti, tačiau tokiais tiriamaisiais veiksmais (stebėjimu, matavimu ir pan.) siekiama ne gauti naujų faktinių duomenų, o paaiškinti tuos, kurie yra teismo žinioje arba yra jam prieinami. Literatūroje pripažįstama, kad specialistas taiko specialiąsias žinias aiškindamasis faktinius duomenis, kurie gali būti tiesiogiai suprantami [1, p. 69].

Daugelis faktų, paaiškėjančių nagrinėjant bylą, gali būti teismo tiesiogiai suvokiami apžiūrint įrodymus. Esant tokiai situacijai techninę pagalbą teismui gali suteikti būtent specialistas; jo funkcija – bendradarbiauti (padėti) siekiant efektyviai atlikti procesinį veiksma. Specialisto dalyvavimas kai kuriais atvejais yra būtinas, kad padėtų teismui apsispręsti, ar reikia skirti ekspertizę ar ne. Pavyzdžiui, teismui atliekant rašytinio dokumento analizę, specialistas specialiu prietaisu gali rasti ištaisymų (trynimų, prirašymų ir pan.) žymes sutartyse. Tai teismui suteiktų pagrindą skirti kriminalistinę dokumento ekspertizę. Tokiu atveju specialistas jokios išvados nepateikia.

Kai kada pabrėžiama, kad ekspertinis tyrimas atliekamas tam, kad būtų išsiaiškinti faktai–įrodymai, kurie egzistavo praeityje, tuo tarpu specialistas savo žinias taiko tam, kad padėtų teismui tiesiogiai suvokti faktus–įrodymus, kurie yra čia ir dabar [16, p. 242]. Visiškai sutikti su šiuo požiūriu negalima. Atliekant kai kurias ekspertizes nustatomi ir faktai (pavyzdžiui, nustatant kraujo grupę, atliekant „genetinę daktiloskopiją“ tėvystės nustatymo bylose, nustatant psichinę asmens būklę, pripažįstant asmenį neveiksniu). Skirtumas tas, kad ekspertizės metu nustatomų faktų ir profesionalaus informacijos apie juos vertinimo negalima tiesiogiai sensoriskai (per jutimo organus) suvokti; jiems išsiaiškinti reikia taikyti specialias metodikas, atlikti tyrimus.

Manome, kad civilinėje teisenoje bendradarbiavimo su teisėsauga funkciją specialistas gali atlikti dviem būdais: bendradarbiaudamas su teismu šiam atliekant procesinius veiksmus ir teikiant konsultavimo ir informavimo pagalbą specialiais klausimais, nereikalaujančiais specialaus tyrimo [17, p. 41; 18, p. 52–56].

Teigtina, kad specialisto dalyvavimas nagrinėjant civilinę bylą siekiant padėti teismui (teisėjui) teisingai atlikti procesinius veiksmus savarankiškos įrodomosios reikšmės neturi; specialistas veikia tik kaip teismo pagalbininkas. Jo veiklos rezultatas neišskiriamas (teismo procesinė veikla atsispindi protokole, kur nurodoma, ar specialistas dalyvavo). Tais atvejais, kai specialistas kviečiamas pateikti informaciją, kuri nereikalauja atlikti tyrimą, jo veiklos rezultatai gali turėti savarankišką įrodomąją reikšmę ir turi būti įtvirtinti specialiame akte – specialisto paaiškinime.

Pabandykime smulkiau panagrinėti minėtą mintį. Siūlytina vienintelė specialisto dalyvavimo forma – konsultacijos ir paaiškinimų bei tiesioginės techninės pagalbos teikimas. Iš šio teiginio aišku, kad specialistas įtraukiamas į procesą tam, kad padėtų teismui (teisėjui) atlikti procesinius veiksmus (apžiūrėti vietą, klausyti garso įrašo, apklausti liudytojus, imtis priemonių užtikrinant įrodymus). Galima daryti išvadą, kad jokios savarankiškos įrodomosios reikšmės specialisto konsultacijoms ir paaiškinimams neteikiama (jie nepriskirti įrodinėjimo priemonėms, kurių išsamus sąrašas nurodytas Civilinio proceso kodekse).

Kita vertus, atliekant įvykio vietos apžiūrą ir kitus veiksmus galima teigti, kad *de facto* specialisto paaiškinimai gali turėti savarankišką įrodomąją galią, nes juose būtų įtvirtinama informacija apie aplinkybes, turinčias reikšmės siekiant teisingai išnagrinėti ir išspręsti bylą.

Reglamentavus nuostatą, kad specialisto konsultacijos ir paaiškinimai gali būti pateikti raštu arba žodžiu, rašytiniai perskaitomi ir pridedami prie bylos, o žodiniai įrašomi į teismo posėdžio protokolą, kyla klausimas, kokį teisinį statusą turėtų prie bylos pridėti specialisto rašytiniai paaiškinimai?

Baudžiamojoje – procesinėje doktrinoje vyravo nuomonė, kad specialisto veiklos rezultatai jokiais atvejais neturi savarankiškos įrodomosios reikšmės ir yra kaip sudėtinė tam tikro tardymo veiksmo protokolo dalis. Kartu buvo konstatuojama, kad fiksuojant procesinius veiksmus panaudotų techninių priemonių rezultatai, be abejo, turi įrodomąją reikšmę, neretai net ir esminę [14, p. 25]. Vis dėlto papildžius Baudžiamojo proceso kodekso normas specialistui buvo suteikta teisė pateikti išvadą. Su pirma išsakytos nuomonės dalimi galima sutikti, jeigu kalbama apie priedų, kurie pridedami prie procesinio veiksmo protokolų (schemų, brėžinių, planų), sudarymą.

Žinoma, nėra priežasčių nepripažinti rašytinių specialisto paaiškinimų kaip įrodymų. Mūsų nuomone, jie galėtų būti priskirti savarankiškai įrodymų rūšiai, nes išplaukia iš savarankiško proceso subjekto, turinčio savo funkcijas ir apibrėžtą procesinį statusą. Be abejo, dėl to reikia papildomai sureguliuoti normas.

Net ir pripažinę šią nuostatą pagrįsta negalime kalbėti apie specialisto ir eksperto funkcijų sutapimą. Tokią nuomonę, kaip jau buvo minėta, baudžiamojoje–procesinėje doktrinoje pareiškė P. Pošiūnas. Jis teigė, kad nepaisant aiškių skirtumų specialisto ir eksperto funkcijos iš dalies sutampa, nes specialisto veikla, kaip ir eksperto, dažnai siekiama išsiaiškinti faktinius duomenis [13]. Iš esmės lyginimo kriterijumi pasirenkamas veiklos tikslas (objektas) (specialisto atveju tik veiklos dalis), o tai, mūsų nuomone, nevisiškai teisinga. Siekiant to paties tikslo, veikla gali būti skirtingo turinio; tikslas čia yra kaip objektas, kuris yra už nagrinėjamo reiškinio ribų. Vienos veiklos rūšis skiriasi nuo kitos savo turiniu, t. y. įgyvendinimo priemonėmis ir būdais. Eksperto ir specialisto naudojami priemonės ir būdai yra skirtingi.

Specialistas civiliniame procese gali įgyvendinti skirtingas funkcijas: padėti teismui šiam įgyvendinant pažintinę procesinę veiklą (jokios savarankiškos įrodomosios reikšmės specialisto konsultacija čia neturi) arba pateikti informacinio pobūdžio paaiškinimus, kurie nereikalauja atlikti specialaus tyrimo.

Eksperto išvada ir specialisto paaiškinimai skiriasi ne tik specifine prigimtimi, bet ir procesine reikšme. Eksperto išvada dažniausiai yra juridinių faktų įrodymas (nors, kaip buvo

pasakyta, ji gali būti įrodymas įrodinėjant įrodomąją aplinkybę), tuo tarpu specialisto paaiškinimas, pateiktas rašytine forma, dažniausiai yra įrodinėjamo fakto įrodymas.

Tyrimai, atlikti baudžiamojo proceso srityje, gali būti naudingi ir nustatant specialisto statusą civiliniame procese. Tai grindžiama bendrais procesinio pažinimo dėsningumais. Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į civilinio proceso struktūros ir turinio specifiką. Baudžiamosios–procesinės doktrinos nuostatos, kaip normatyvinės taisyklės, negali būti tiesiogiai perkeltos į civilinį procesą, todėl norma, nustatanti subsidiarų baudžiamojo proceso normų, reglamentuojančių specialisto dalyvavimą, taikymą nagrinėjant civilines bylas, vargu ar priimtina.

Manytume, kad dviejų specialisto funkcijų procese, t. y. padedamosios (techninės ir konsultacinės) ir įrodomosios, atskyrimas svarbus tiek norint ir toliau leisti įstatymus, tiek praktikoje.

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į kitą aspektą. Kaip jau buvo minėta, teisinės žinios negali būti įtrauktos į procesinę kategoriją „specialiosios žinios“, nes preziumuojama, kad teisėjai išmano teisę. Dėl šio ryšio kyla kita, dar svarbesnė problema, kuri aktuali patikslinant specialiųjų žinių taikymo sritį. Tai specialisto dalyvavimo ar ekspertizės atlikimo forma.

Ar galima kvieisti specialistą siekiant nustatyti, ar laikomasi specialiųjų normų, taisyklių ir instrukcijų, reguliuojančių specialią (profesionalią) veiklą, ar tai laikytina įsikišimu į teismo vykdomą teisės taikymą ir todėl tai yra nepriimtina? Pavyzdžiui, nagrinėdamas bylą dėl žalos atlyginimo, teismas turi nustatyti, ar atsakovas laikėsi technikos eksploatavimo taisyklių; byloje dėl aplinkos teršimo reikia išsiaiškinti, ar įmonė laikėsi specialiųjų nuostatų, nustatančių leidžiamą atliekų koncentracijos kiekį atmosferoje. Mokslininkų nuomonės šiuo klausimu išsiskiria. Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, I. Krilovas [19, p. 207–208]), teigia, kad atsižvelgiant į tai, jog kalbama apie normatyvinius teiginius, o teisiniai klausimai sudaro išskirtinę teismo kompetenciją, specialiųjų taisyklių pažeidimus turi kvalifikuoti teismas. Tačiau kiti mokslininkai laikosi nuomonės, kad nors specialios, mokslinės ir techninės taisyklės yra normatyvinio pobūdžio ir turi teisinę reikšmę, jų kilmė dėl to nesikeičia, jos netampa teisės norma, reguliuojančia visuomeninius santykius (T. Liluašvili) [20, p. 41–47].

Manytume, kad ekspertas yra pakankamai kompetentingas spręsti techninių ar kitų specialiųjų taisyklių laikymosi klausimus, bet neturi teisės vertinti valinio momento, susijusio su subjekto, pažeidusio tokias taisykles, elgesiu.

Techninės ar kitos specialiosios informacijos, kurią pateikia tam tikri asmenys, teisinės reikšmės klausimas nėra paprastas. Jis aktualus ir kitose kontinentinės teisės valstybėse.

Vokietijos teisinėje literatūroje nuo 1960 m. sprendžiamas vadinamosios „priešlaikinės eksperto išvados“ klausimas. Remiantis Aukščiausiojo administracinio teismo sprendimu, 1978 m. pirmą kartą praktikoje buvo pripažinta techninio pobūdžio taisyklių įrodomoji reikšmė kaip „priešlaikinė“ eksperto išvada. Kalbėta apie tai, kad specialisto informacinę techninę išvadą teismas priėmė kaip įrodymą, turintį tą pačią reikšmę kaip eksperto išvada. Ar gali techniniai reikalavimai turėti tokią pat reikšmę kaip eksperto išvada? Buvo nustatyta, kad asmens veiksmai neatitiko valstybės nustatytų taisyklių oro valymo klausimu. Ar tai reiškia, kad kartu įrodomi neteisėti veiksmai (pavyzdžiui, avarijos atveju)? Teigiamas atsakymas reiškia, kad techninės taisyklės iš esmės atliko įrodymų, panašių į eksperto išvadą, vaidmenį (juk taisyklės parengtos taikant specialiąsias žinias, jos yra būtinos ir teismas negali nustatyti jų pritaikymo konkrečioje situacijoje laipsnio, nes tam taip pat reikalingos specialiosios žinios). Ekspertizės atlikimas tokiu atveju apsiriboja atitinkamų techninių nuostatų kvalifikacija. Technines normas ir taisykles vargu ar galima apibūdinti kaip „priešlaikinę“ eksperto išvadą, ir tai ne tik dėl netinkamo termino. A. Rittstiego nuomone, eksperto išvados teisinė prigimtis neleidžia su ja tapatinti panašių aprašymų, kurie gali būti priimti kaip įrodymai, negali pakeisti eksperto išvados. Nuoroda tik į techninius aprašymus nėra pakankamas pagrindas teismo sprendimui pagrįsti [21, p. 1098–1100].

Mes siūlome tokį sprendimą: jeigu nagrinėjant bylą dėl žalos atlyginimo, kuri padaryta įgyvendinant profesinę veiklą, naudojant šiuolaikines technines priemones (ar technologijas), kyla klausimas, ar egzistuoja specialios taisyklės, reguliuojančios tokią veiklą (ir būtent kokios), teismas gali kreiptis į specialistą, kad šis pateiktų reikalingą informaciją. Jeigu teismui kyla abejonų, kad žala padaryta pažeidus būtent specialias taisykles, reglamentuojan-

čias konkrečią veiklą, jis gali skirti ekspertizę tam, kad išsiaiškintų, kokie būtent specialūs reikalavimai buvo pažeisti ir dėl kokių priežasčių tai įvyko.

Ekspertinis tyrimas čia būtinas tiek, kiek reikia išanalizuoti ir profesionaliai įvertinti įgyvendinamos veiklos kokybę (tokios veiklos, kuri reikalauja specialaus pasiruošimo). Eksperto užduotis – ne nustatyti specialios taisyklės pažeidimo faktą, bet išsiaiškinti objektyvias priežastis, sukėlusias profesionalios veiklos dezorganizaciją. Atsižvelgdamas į eksperto išvadą, tik teismas konstatuoja, kiek teisėtas ir kiek neteisėtas buvo žalą padariusio asmens elgesys, ir kiek šis yra kaltas.

Įdomu palyginti kai kurių šalių procesines normas, kuriose pateikiama informacija arba konsultacija. Jos išskiriamos į atskirą specialiųjų žinių taikymo procedūrą. Prancūzijos civilinio proceso kodeksas (*Le Nouveau Code de procedure civile*) reguliuoja tris atskiras procedūras: konstataciją (*la procedure de la constatation*) (art. 249–255), konsultaciją (art. 256–262) ir ekspertizę (art. 262). Kitaip nei ekspertizė, kuriai atlikti reikia atlikti tyrimą, konstatacijos procedūra leidžia greitai patikrinti asmenų tapatybę, čekio mokumą ir kt. Šis procesinis veiksmas atliekamas tada, kai tiksliai konstatuoti galima neatlikus tyrimo, t. y. remiantis profesinėmis žiniomis ir patirtimi. Toks specialistas (*le technicien*) kviečiamas konkrečiai konstatuoti ir negali oficialiai atsakinėti į kitus klausimus be raštiško šalių sutikimo [22, p. 39–41].

Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima daryti tam tikras išvadas, ieškoti ekspertizės skyrimo ir specialisto dalyvavimo nagrinėjant civilines bylas panašumų ir skirtumų.

Panašumus galima paaiškinti tam tikrais bruožais, kuriuos lemia ir specialiųjų žinių taikymas bei bendri civilinei–procesinei formai keliami reikalavimai. Taigi toliau pateikiami panašumai:

1. Ir ekspertas, ir specialistas operuoja specialiosiomis žiniomis; jų dalyvavimas procese susijęs su šių žinių taikymu sprendžiant tam tikrus klausimus;
2. Procesinis pagrindas ekspertui ir specialistui įsitraukti į procesą yra teismo (teisėjo) nutartis;
3. Ekspertas ir specialistas turi nustatytą (ne vienodą) procesinį statusą.

Specialisto dalyvavimo procese skirtumus lemia specialiųjų žinių taikymo specifika. Jo procesinės funkcijos nustato specialisto procesinio statuso ypatumus ir specialiųjų žinių taikymo rezultatų reikšmę.

Taigi skirtumai būtų šie:

1. Specialistas yra savarankiškas proceso dalyvis; jo funkcijos skiriasi nuo eksperto funkcijų (ekspertui svarbiausia gauti naują informaciją (įrodymus) tyrimo metu; specialistui svarbiausia padėti teismui atlikti konkretų procesinį veiksmą, pateikti sukaupią ir patikrintą informaciją, kuriai patvirtinti nereikia atlikti tyrimo);

2. Specialistas neatlieka specialaus tyrimo tam, kad nustatytų naujus, iki tol teismui nežinomus faktus;

3. Specialisto veiklos rezultatai gali skirtis:

- a) padedant teismui įgyvendinti procesinius veiksmus jie įrodomosios reikšmės neturi ir nėra įtvirtinami atskirame akte – specialisto paruoštame dokumente;
- b) informaciniai, patirtimi paremti raštu pateikiami specialisto paaiškinimai turi įrodomąją reikšmę ir gali būti naudojami teisme kaip įrodymai.

Paskutinėje nuostatoje numatytas savarankiškas procesinis reglamentavimas (paaiškinimai turi būti pateikiami raštu, remiantis nustatytais procesinėmis garantijomis ir negali pakeisti eksperto išvados) [22, p. 59].

Galima būtų išskirti tokius procesinius veiksmus, kuriuose specialistas gali dalyvauti:

- a) apžiūra (daiktinių ir rašytinių įrodymų apžiūra, vietos apžiūra);
- b) įrodomosios informacijos pateikimas teisme remiantis šiuolaikinėmis technikos priemonėmis ir technologijomis (pvz., garso ir vaizdo įrašų peržiūra, telekomunikacinių technologijų taikymu);
- c) paėmimas pavyzdžių lyginamajam tyrimui atlikti;
- d) ekspertizės skyrimas;
- e) liudytojų apklausa teisme, įskaitant ir nepilnamečius.

Šiuo atveju būtina reglamentuoti specialisto dalyvavimą atliekant visus išvardytus veiksmus tam, kad būtų garantuotas ne tik teisingumas, bet ir procese dalyvaujančių asmenų teisės.

Literatūroje galima rasti nuostatų, kad specialisto procesines funkcijas atlieka ir vertėjai [10, p. 17]. Mūsų nuomone, vertėjas užima atskirą padėtį tarp asmenų, padedančių įgyvendinti teisingumą. Pagrindinė specialisto funkcija – padėti teismui įgyvendinti procesinius veiksmus ir/arba pateikti jam informaciją, o pagrindinė vertėjo funkcija – garantuoti valstybinės kalbos nemokantiems proceso dalyviams, kad jų procesinės teisės ir pareigos bus įgyvendintos.

Perspektyvus yra specialisto dalyvavimas nagrinėjant teisme informaciją, gautą naudojant šiuolaikines informacijos rinkimo priemones. Tai, aišku, verčia šį klausimą sureguliuoti normomis kaip vieną iš įrodymų gavimo būdą.

Išvados

Remiantis pateiktais teiginiais galima daryti išvadą, kad civiliniame procese turėtų būti įteisinta savarankiška specialisto – teisėjo pagalbininko padėtis. Atlikta teisėjų apklausa patvirtino, kad apie 70 proc. apklaustų teisėjų kategoriškai teigia, kad specialistas–konsultantas būtina turi dalyvauti nagrinėjant civilines bylas. Tai lemia teisinės formos reikalavimai, pagal kuriuos kiekvienas subjektas dalyvauja procese tam, kad atliktų įstatymuose apibrėžtus uždavinius. Specialistas neatlieka specialaus tyrimo tam, kad nustatytų naujus faktus, o dalyvauja civilinės bylos nagrinėjime siekdamas padėti teismui (teisėjui) teisingai atlikti procesinius veiksmus, pasitelkdamas specialiąsias žinias.

Specialisto dalyvavimo procese ypatumai lemia specialiųjų žinių taikymo specifiką, jo procesines funkcijas, kuriomis nustatomos specialisto procesinio statuso ypatybės ir specialiųjų žinių taikymo rezultatų reikšmė.

LITERATŪRA

1. **Тельнов П. Ф.** Процессуальные вопросы судебной экспертизы. – Москва, 1987.
2. **Треушников М. К.** Судебные доказательства. – Москва, 1999.
3. **Ярков В. В.** Сообщение специалиста в гражданском процессе. – Свердловск, 1984.
4. **Лилуашвили Т. А.** Экспертиза в советском гражданском процессе. 1975. Гл. 4.
5. **Ракитина Л. Н.** Участие специалистов в гражданском судопроизводстве. Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Саратов, 1985.
6. **Code de procedure civile (Nouveau)**// France: Lois et ordonnances. – Paris, 1986. Art. 256-262.
7. **Codice di procedura civile.** – Milano: Edt. Ciuffre, 1984. Art. 61–64.
8. **Петрухин И. Л.** Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. – Москва, 1964.
9. **Crosio A.** Litiges et proces: Procedures civiles et voies d'exécution. – Paris: Dalloz, 1996.
10. **Давтян А. Г.** Экспертиза в гражданском процессе. – Москва, 1995.
11. **Сахнова Т. В.** Экспертиза в суде по гражданским делам. – Москва, 1997.
12. **Шляхов А. Р.** Судебная экспертиза: организация и провидение. – Москва, 1979.
13. **Rošūnas P.** Teismo ekspertizės pagrindai. – Vilnius, 1994.
14. **Орлов Ю. К.** Производство экспертизы в уголовном процессе. – Москва, 1982.
15. **Zivilprozessordnung/** Vorwort von Dr. R. Stohanzl 7. – Wien, 1995.
16. **Brüggemann D.** Judex statutor und judex investigator. – Berlin, 1968.
17. Pasažią nuostatą pateikia ir **Тихиня В. Г.** Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве. – Минск, 1983.
18. **Сахнова Т. В.** Судебная экспертиза. – Москва, 1999.
19. **Крылов И. Ф.** Судебная экспертиза в уголовном процессе. – Ленинград, 1963.
20. **Лилуашвили Т. А.** Экспертиза в советском гражданском процессе. – Тбилиси: Мецниереба, 1967.
21. **Rittstieg A.** Das „antizipierte Sachverständigengutachten“ – eine falsa demonstration?// Neue Juristische Wochenschrift. 1983 No. 20.
22. **Сахнова Т. В.** Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе. – Москва, 1999.

Expertise und Teilnahme des Spezialisten im Zivilprozess

Dr. Rolandas Krikščiūnas

Rechtsuniversität Litauen

SUMMARY

DIE ZUSAMMENFASSUNG

Obwohl es während des bürgerlichen Streitverfahrens im litauischen Strafprozessrecht auf die Teilnahme eines Spezialisten verzichtet wird, ist dagegen diese Anwendungsform der Spezialkenntnisse in den bürgerlichen Streitverfahren mehreren Ländern vorgesehen. In diesem Zusammenhang kann die Teilnahme des Spezialisten auch im bürgerlichen Streitverfahren in Litauen aktuell sein.

Der Verfasser stellt in seinem Artikel eine Analyse der möglichen Arten und Weisen der Teilnahme des Spezialisten im Streitverfahren dar, erörtert solche Problemfragen, wie Prozessstellung des Spezialisten, seine Funktionen, das Verhältniss der Schlussfolgerung (Erläuterung) des Spezialisten und der Begutachtung des Experten.

Im Artikel wird das heutzutage aktuelle Problem der von den Gerichten durchführenden Würdigung der Verletzung von Regeln des technischen Charakters diskutiert.

Der Verfasser vertritt eine kritische Ansicht in Bezug auf die Bestimmungen sowohl des geltenden, als auch des neuen Bürgerlichen Gesetzbuches.

Es wird der Vorschlag die Rechtstellung des Spezialisten einigen der Prozessteilnehmern zu verleihen besprochen. Die im Artikel erschienenen Vorschläge beruhen nicht nur auf der Analyse der wissenschaftlichen Literatur, sondern auch auf den Ergebnissen der Abfrage der Richter der Amtsgerichte.

